

Research Paper

Partisanship, Participation, and Political Stability and Its Geopolitical Dimensions: Case Study: The Role of the Islamic Republic Party in Political Participation and Stabilization of the Islamic Republic System

Seyed Mohsen Alborzi¹, Hossein Karimifard^{*2}, Asieh Mehdipour³, Jahanbakhsh Moradi⁴

1. PhD student, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.
2. Associate Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Political Science, Ilam Branch, Islamic Azad University, Ilam, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 270-287

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Geopolitics, Islamic Republic Party, Institutional Research Approach, Political Participation and Stabilization, Political Institution Building*

Abstract

The party structure in third world countries, due to the underdevelopment of the masses of the people, can be a suitable structure for the political development of these countries. Iranian society also did not find enough opportunity and maturity to form strong political parties during the constitutional era, and during the Pahlavi era, parties went to the margins of the country's politics and had no role. The Islamic Republic Party, as the most important political party in revolutionary Iran and rooted in the ideals of this revolution, played an important role in institutionalizing political participation and stabilizing the system, especially in the 1980s. This article, using Huntington's theoretical framework of "political institutionalization" and the research method of "institutional studies approach", sought to analyze the issue of how the Islamic Republic Party was able to apply the process of channeling the political participation of citizens in the revolutionary system in order to stabilize the system. The findings of the study showed that the Islamic Republic Party was able to play an effective role in the process of stabilizing the Islamic Republic system and overcoming crises and obstacles that destabilized the system, such as internal counter-revolution, remnants of the former regime in the administrative apparatus, and marginal, divergent parties by intellectually uniting the revolutionary political elites in one party, preventing the dispersion of votes in different factions in the three branches of government, and following the policies of Imam Khomeini (RA) as the charismatic leader of the revolution and the factor

Citation: Alborzi, S.M., Karimifard, H., Mehdipour, A., Moradi, J. (2024). **Partisanship, Participation, and Political Stability and Its Geopolitical Dimensions: Case Study: The Role of the Islamic Republic Party in Political Participation and Stabilization of the Islamic Republic System.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 270-287

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.495778.4194

* **Corresponding author:** Hossein Karimifard, **Email:** hkarimifar@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

One of the important dimensions of the political culture of any nation is the level and type of political participation of its citizens. Political participation is examined at the process level based on the division of political culture levels, and based on the type and method of political participation, one can understand the political culture of a nation to a large extent. Political participation, apart from its effects and quality, is one of the most important and functional aspects of political participation, especially in newly founded political systems. Its importance in stabilizing or not stabilizing a nascent revolutionary system is its importance. Many nascent revolutionary governments, due to the lack of effective political participation of the people and social groups, could not overcome the initial crises of any nascent political system. In addition, many small revolutionary governments, such as the Cuban government, were able to stabilize their government using institutionalized political participation. On the other hand, political parties are the best response to development crises and have the ability to institutionalize crises of political development and state building. In the course of this research, an attempt has been made to examine political participation as an independent research variable not in the political behavior of the people such as elections or rallies but in two levels of institutional political participation by revolutionary parties and leaders. Institutionalizing the political participation of the masses through the "leading party" in many governments that emerged from the revolution, such as the Russian Social Democratic Party after the October Revolution and Mao's Peasant Party in the Chinese Revolution, played a decisive role in directing the political participation of the revolutionary masses in stabilizing the revolutionary state. Given the importance of the role of the political party in channeling the political participation of the masses and stabilizing the political system, this article seeks to find an answer to the question of what role the Islamic Republic Party, as a party that emerged from the Islamic Revolution of 1979, had in the political participation of the nation and the stabilization of the Islamic Republic system, especially in the initial period of the establishment

of the Islamic Republic system, and how it was able to make popular political participation serve the stabilization of the system.

Methodology

The institutional approach focuses on the rules, procedures, and official organizations of the government. Its methods include: descriptive-institutional, legal-formal, and comparative-historical. This approach uses the techniques of historians and lawyers and seeks to find the relationship between political structure and the stabilization of the political system. It is recognized as a defining feature of the English school of politics.

Results and Conclusion

The findings showed that although the Islamic Republic Party was able to create a kind of unity in the bureaucratic structure of the newly established Islamic Republic system in its early years, i.e., from 1979 to 1981, by intellectually integrating the elites to take control of the institutions of the main law of the three branches of government, namely the legislature, the executive, and the judiciary, and this unity of the elites played a very, very important role in stabilizing the system. It was also able to channel the political participation of citizens into the will and ideals of the revolution, making it serve the stabilization of the system. However, it should not be taken into account that this party was only halfway successful in the process of stabilizing the political system and was never able to become a "state-building party" in the true sense of the word. Over time, it became a "state party" with no real features due to intra-group competition. Finally, in 1987, it was dissolved due to the irreconcilable gaps between its right and left wings. It was only able to play a real role in the first few years of the revolution until Beheshti's martyrdom, in the sense of a progressive cadre-building party. It is suggested that the variables that were not addressed in this article should be addressed in the area of the role of the Islamic Republic Party in political participation and stabilization of the system, such as addressing the role of political elites and political institution-building within the Islamic Republic Party, which has been neglected in research on the role of the party in the political history of the 1980s in Iran.

References

1. (2007) Comprehensive Formation, Islamic Republic Party, Birth in the Islamic Revolution, Roots, Structure and Relationship with Political Parties. Vol. 3, Tehran, Research and Compilation Office of the History of the Islamic Revolution. [In Persian]
2. 2009) Political Flow in Iran, Islamic Culture and Thought Publishing and Research Organization, First Edition. [In Persian]
3. Abrahamian, Yervand (2002) Iran between two revolutions, translated by Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fattahi, Tehran, Ney Publishing. [In Persian]
4. Almond Gabriel and Verba Sidney (1996) Political Culture, translated by Pirouz Naderan, Tehran, Qaseeda Sara. [In Persian]
5. Ayubi, Hojatollah (2017) The emergence and reliability of political parties in the West, Soroush Publishing, fourth edition. [In Persian]
6. Barzin, Saeed (2008), Political factions in Iran, Tehran, Markaz Publishing. [In Persian]
7. Beheshti, Mohammad Hosseini (2011) Islamic Republic Party: Guitars, Dialogues and Writings, Rozena Publishing, Tehran. [In Persian]
8. Darabi, Ali (2002), Politicians from Feyziyeh, Tehran, Politics, Second Edition. [In Persian]
9. Darvishi Setalani, Farhad (2006) Imam Khomeini's Practical Life in the Administration of State Affairs (1978-1989); Tehran: Oruj Publishing and Publishing Institute. [In Persian]
10. Fawzi Tuyserkani, Yahya (2007), Political and Economic Developments after the Islamic Revolution in Iran, Tehran, Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, Oruj Publishing and Publishing Institute. [In Persian]
11. Fazeli, Mohammad (1998) What is political participation? Iranian Social Studies Quarterly, Year 3, Issue 3 (11th issue), Winter 2008. [In Persian]
12. Founding Members of the Islamic Republic Party (2008) Our Positions; 2, Tehran: Publications of the Islamic Republic Newspaper. [In Persian]
13. Hashemi Rafsanjani, Mohsen (1981) Getting Through the Crisis; An Anthology of Hashemi Rafsanjani's Memoirs, Maarif Publishing Office. [In Persian]
14. Hay, Colin (2017) A Critical Approach to Political Analysis, Translated by Ahmad Golmohammadi, Agah Publishing. [In Persian]
15. Ismaili, Khairollah (2007) The Islamic Republic of Iran Party, Islamic Revolution Documents Center, first edition. [In Persian]
16. Jahanbin, Dariush (2002), Political Currents and Positions, Tehran, Politics
17. Jasbi, Abdullah (2000) Political Parties in Western and Islamic Countries (two volumes), Tehran: Research and Compilation Office of the History of the Islamic Revolution. [In Persian]
18. Lash, Scott (2008) Sociology of Postmodernism, translated by Shapour Bahyan, Qoghnous, Tehran. [In Persian]
19. Morgenthau, Hans (2005) Politics among Nations: Striving for Power and Peace, translated by Homeira Moshirzadeh, Ministry of Foreign Affairs Publishing Office Foreign Affairs, Third Edition. [In Persian]
20. Mortaji, Saeed (2008) The Challenges of Partisanship in Iran after the Revolution, Qom, Bostan Ketab, First Edition. [In Persian]
21. Moshirzadeh, Homeira. (1996) A Review of Revolutionary Theories in Social Sciences, Strategy Journal, Issue 90. Spring Issue. [In Persian]
22. Moslinejad, Gholam Abbas, (2005) State and Economic Development in Iran, Tehran, Toos. [In Persian]
23. Mousavi Khomeini (1990) Imam's Book (Volume 21), Oruj Publishing, Eleventh Edition. [In Persian]
24. Naqibzadeh, Ahmad (1999), Political Party and Its Function in Today's Societies, Tehran, Mizan Publishing, Huntington, Samuel (1991), Political System in Societies Undergoing Transformation and Transformation, Translated by Mohsen Salasi, Alam Publishing, Tehran. [In Persian]
25. Pai, Lucien (2002) Crises and Successions in Political Development, translated by Gholamreza Khajeh Sarvi, Tehran, Strategic Studies Research Institute. [In Persian]

26. Razavi, Masoud (1990), Hashemi and Revolution, Tehran, Hamshahri. [In Persian]
27. Razzaghi, Sohrab (1999) Perspectives on Political Party and Development in Iran, Collection of Articles on Political Party and Development in Iran - Volume 2, Tehran, Hamshahri Publications. [In Persian]
28. Saei, Ahmad (2004) Political-Economic Issues of the Third World. Tehran, Organization for the Study and Compilation of Humanities Books of Universities, Department. [In Persian]
29. Samuel, Huntington (1991) Political System in Societies Undergoing Transformation. Translated by Mohsen Salasi, Tehran, Alam Publishing
30. Tabari, Ehsan (1988) Kajrahe: Memoirs of the History of the Tudeh Party, Tehran, Amir Kabir. [In Persian]
31. The Constitution of the Islamic Republic of Iran, downloadable from the website of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly at: [www.rc.majles.ir](http://rc.majles.ir). [In Persian]
32. The Islamic Republic Newspaper, dated February 19, 1984, article "The Islamic Republic Party: Prospects for Success", page 1. [In Persian]
33. The Islamic Republic Newspaper, dated January 2, 1981, article "What is the goal of the Islamic Republic Party?" page 1. [In Persian]
34. The Islamic Republic Newspaper, dated June 11, 1987, article "Our Position Against the Muslims", page 2. [In Persian]
35. Vahdat, Farzin (1994) Iranians' Intellectual Confrontation with Modernity, Translated by Mehdi Haghhighatkah, Tehran, Qoqnos. [In Persian]
36. Yad Magazine (1999) Special issue of Yad Magazine on the anniversary of the establishment of the Islamic Republic Party on the subject of the Islamic Republic Party and its role, issue 11, fall and winter 1999. [In Persian]

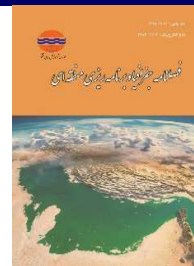
انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۲۱۱۲

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

تحزب، مشارکت و ثبات سیاسی و ابعاد ژئوپلیتیک آن: مورد مطالعه نقش حزب جمهوری اسلامی در مشارکت

سیاسی و تثبیت نظام جمهوری اسلامی

سیدمحسن البرزی - دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

حسین کریمی فرد* - دانشیار، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

آسیه مهدی پور - استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

جهانبخش مرادی - استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۲۸۷-۲۷۰</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: ژئوپلیتیک، حزب جمهوری اسلامی، رهیافت نهاد پژوهی، مشارکت و تثبیت سیاسی و نهاد سازی سیاسی</p>	<p>ساختار حزبی در کشورهای جهان سوم به دلیل رشد نیافتگی توده‌های مردم می‌تواند ساختار مناسبی برای توسعه سیاسی این کشورها باشد. جامعه ایران نیز در دوران مشروطه فرصت و بلوغ کافی برای نسج گرفتن احزاب سیاسی قوی را نیافت و دوران پهلوی نیز احزاب به حاشیه سیاست کشور رفتند و نقشی نداشتند. حزب جمهوری اسلامی بعنوان مهمترین حزب سیاسی در ایران انقلابی و ریشه گرفته از آرمانهای این انقلاب نقشی مهمی در نهادینه کردن مشارکت سیاسی و تثبیت نظام بالاخص در دهه ۱۳۶۰ خ ایفا کرد. این مقاله با بهره گیری از چارچوب نظری «نهاد سازی سیاسی» هانتینگتون و روش پژوهش «رهیافت نهاد پژوهی» بدنبال واکاوی این مسئله بود که حزب جمهوری اسلامی چگونه توانست پروسه کانلیزه کردن مشارکت سیاسی شهروندان را در نظام انقلابی در جهت تثبیت نظام به کار گیرد. یافته‌های پژوهش نشان داد که حزب جمهوری اسلامی توانست با تجمیع فکری نخبگان سیاسی انقلابی در یک حزب، جلوگیری از تشتت آراء در جناح‌های مختلف در قوای سه گانه، در کنار پیروی از خط مشی‌های امام خمینی (ره) بعنوان رهبر کاریزماتیک انقلاب و عامل مشروعیت دهنده به برنامه‌های حزب، توانست در پروسه تثبیت نظام جمهوری اسلامی و عبور از بحرانها و موانع بی ثبات کننده نظام مانند ضد انقلاب داخلی، باقی مانده‌های رژیم سابق در دستگاه اداری و احزاب واگرای حاشیه ای، نقش موثری ایفاء نماید.</p>

استناد: البرزی، سیدمحسن؛ کریمی فرد، حسین؛ مهدی پور، آسیه؛ مرادی، جهانبخش (۱۴۰۳). *تحزب، مشارکت و ثبات سیاسی و ابعاد ژئوپلیتیک آن: مورد مطالعه نقش حزب جمهوری اسلامی در مشارکت سیاسی و تثبیت نظام جمهوری اسلامی*. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷)، صص: ۲۸۷-۲۷۰

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.495778.4194

* نویسنده مسئول: حسین کریمی فرد، پست الکترونیکی: hkarimifar@yahoo.com

مقدمه

یکی از ابعاد مهم فرهنگ سیاسی هر ملتی میزان و نوع مشارکت سیاسی اتباع آن کشور است. مشارکت سیاسی، براساس تقسیم‌بندی سطوح فرهنگ سیاسی، در سطح فرآیند بررسی میشود و براساس نوع و نحوه مشارکت سیاسی، میتوان تا حدود زیادی به فرهنگ سیاسی یک ملت پی برد (آلموند و وربا، ۱۳۷۵: ۱۱).

مشارکت سیاسی سوای تاثیرات و کم و کیف آن یکی از جنبه‌های بسیار مهم و کارکردی مشارکت سیاسی خصوصاً در نظام‌های تازه بنیاد سیاسی، اهمیت آن در تثبیت و یا عدم تثبیت نظامی نوپای انقلابی است، بسیاری از دولتهای نوپای انقلابی بدلیل عدم مشارکت سیاسی موثر مردم و گروه‌های اجتماعی نتوانستند بر بحرانهای اولیه هر نظام سیاسی نوپا غلبه کنند و در کنار آن بسیاری از دولتهای کوچک انقلابی چون دولت کوبا به رهبری فیدل کاسترو در سال ۱۹۵۹ توانست حکومت دست نشاندۀ ژنرال باتیستا را سرنگون کند و با اینکه کشور کوبا تنها صد و بیست کیلومتر با خاک ایالات متحده فاصله داشت و باتیستا از مهمترین متحدین امریکا در قاره آمریکای لاتین بود، اما فیدل کاسترو دولتمردن انقلابی کوبا توانست با استفاده از مشارکت سیاسی نهادینه شده حکومت خویش را تثبیت کند. از سویی دیگر، احزاب سیاسی بهترین پاسخ به بحرانهای توسعه هستند و این توانایی را دارند تا بحران‌های توسعه سیاسی و دولت سازی را نهادینه کنند (پای، ۱۳۸۰: ۱۱۴). همچنین در سیر تحقیقاتی این پژوهش تلاش خواهد شد که مشارکت سیاسی بعنوان متغیر مستقل تحقیق نه در رفتار سیاسی مردم مانند انتخابات‌ها یا راهپیمایی‌ها بلکه در دوسطح مشارکت نهادی سیاسی توسط احزاب و رهبران انقلابی و اکاوی شد، نهادینه کردن مشارکت سیاسی توده‌ها از طریق «حزب پیشرو» در بسیاری از دولتهای برخاسته از انقلاب چون حزب سوسیال دمکرات روسیه پس از انقلاب اکتبر (۱۹۱۷) و حزب دهقانی مائو در انقلاب چین (۱۹۴۹) نقشی تعیین کننده در جهت دهی به مشارکت سیاسی توده‌های انقلابی در تثبیت دولت انقلابی داشتند.

با توجه به اهمیت نقش حزب سیاسی در کانالیزه کردن مشارکت سیاسی توده‌ها و تثبیت نظام سیاسی، این مقاله به دنبال جستجوی پاسخ این مسئله است که حزب جمهوری اسلامی بعنوان حزب برآمده از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ چه نقشی در مشارکت سیاسی ملت و تثبیت نظام جمهوری اسلامی به خصوص در بازه اولیه برقرارشدن نظام جمهوری اسلامی داشت و چگونه توانست مشارکت سیاسی مردمی را در خدمت تثبیت نظام درآورد.

سوال پژوهش

نقش حزب جمهوری اسلامی در مشارکت سیاسی و تاثیر آن بر تثبیت نظام جمهوری اسلامی چگونه تبیین می‌شود؟

پیشینه پژوهش

پرداختن به نقش مشارکت سیاسی در تثبیت نظام سیاسی در حوزه پژوهشهای علوم سیاسی عقبه دراز دامنی دارد، از دهه ۱۰۵۰ میلادی پژوهشگرانی چون سیمور مانتین لیپست، رونالد اینگلهارت، گابریل آلموند، سیدنی وربا، ساموئل هانتینگتون و دهها اندیشمند در سطح جهانی دیگر هریک به نوبه خود و رویکردهای مختلف جامعه شناختی، روان شناختی یا سیاست محورانه خویش به توزین و تحقیق دو متغیر مشارکت و تثبیت نظامی سیاسی پرداخته اند و ادبیات پژوهش این حوزه را پرو پیمان کرده‌اند که پژوهشهای خارجی مورد تفحص قرار گرفته توسط نگارنده شامل موارد زیر بوده اند:

۱. ساموئل هانتینگتون (۱۹۶۸) در کتاب مشهورش «سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی» به نقش مهم احزاب و نخبگان سیاسی در تثبیت نظام سیاسی مدرن در جوامع در حال توسعه می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد یکی از دلایل تثبیت یا عدم تثبیت ساختار سیاسی در کشورهای افریقایی و آسیایی بودن اقلیت نخبه آگاه و قابل اعتماد و حزب سیاسی است که بتواند مردم را در فرایند توسعه سیاسی مدیریت کند، وی دولتهای کره جنوبی، تایوان، ترکیه و... را بعنوان نمونه‌های موفق حکومت نخبگان حزبی در امر تثبیت سامان سیاسی معرفی می‌کند

۲. «یواخیم اکمن» (۲۰۰۹) در پژوهش خویش با عنوان «مشارکت سیاسی و ثبات رژیم: چارچوبی برای تحلیل نظام‌های هیبریدی» به مطالعه نظام‌های سیاسی هیبرید (دارای برخی عناصر دمکراسی و دیکتاتوری توامان با یکدیگر) در سطح

کشورهای شرق اروپا چون روسیه، اوکراین، بلاروس، ترکیه پرداخته است. این پژوهشگر با استفاده از داده‌های آماری و پژوهشی تطبیقی چنین نتیجه‌ای گرفته است که در کشورهایی که برخی شبکه‌های مشارکت سیاسی چون لنتخابات یا انجمنهای سیاسی حضور پررنگتری دارند علرغم اینکه دولتها با بحرانهای سیاسی روبرو هستند اما ثبات بالاتری دارند نسبت به دولتهایی که از ابزار مشارکت سیاسی استفاده نمی‌کنند.

۳. «کارولینا کورواله» (۲۰۱۰) در مقاله پژوهشی خود با عنوان «آیا مشارکت سیاسی بر ثبات حکومتها تاثیر می‌گذارد؟ مطالعه‌ای در کشورهای آمریکای لاتین در قرون ۱۹ و ۲۰ میلادی» در مقایسه تاریخی و تطبیقی همه ده کشور آمریکای لاتین و تاریخ سیاسی دو قرن اخیر آنها چنین نتیجه گرفت که به هر میزان دولتی طبقات و نژادهای گوناگون در این کشورها اعم از سیاه پوست و سفید پوست بیشتر در ساختار قدرت سیاسی مشارکت داشته باشند در درازمدت دولتها ثبات بیشتری خواهند داشت نسبت به کشورهایی که مشارکت سیاسی محدودتری را پذیرفته بودند.

۳. «پل آر براس» (۱۹۶۹) در اثر تحقیقی خویش با عنوان «مشارکت سیاسی، نهاد گرایی و ثبات دولت در هند» در یک بازه بیست ساله بین سال ۱۹۴۷ که این کشور به استقلال رسید تا ۱۹۶۷ به نقش نهادهای سیاسی چون دولت‌های محلی، احزاب و روزنامه‌ها در تثبیت دولت پس از استقلال و مدیریت مشارکت مردمی پرداخته است.

۴. «بائو یان ژائو» (۲۰۰۲) با مقاله «مشارکت سیاسی و ثبات سیاسی» به نقش حزب کمونیست چین در به خدمت درآوردن مشارکت سیاسی توده‌ها در جهت تثبیت سلطه حزب حاکم پرداخته است، اگرچه در چین هیچ انتخاباتی که مهمترین ابزار مشارکت سیاسی است برگزار نمی‌شود اما نویسنده سایر راهکاری بدست آوردن مشارکت سیاسی چون کمیته‌های محلی حزبی در مناطق روستایی، دادن امتیازهای اقتصادی با افراد درون حزبی توانسته است از شیوه مشارکت غیر دمکراتیک برای تثبیت نظام سیاسی در چین استفاده کند.

۵. عبدالله محمد (۲۰۱۹) مقاله‌ای با عنوان «تاثیر مشارکت سیاسی بر ثبات دولت در تونس» به مقایسه تطبیقی میان مشارکت سیاسی در کشور تونس با مصر می‌پردازد و دلیل تثبیت نظام دمکراتیک تونس در برابر بازگشت دیکتاتوری در مصر را در این نکته مهم می‌داند که دولت جدید التاسیس تونس با مشارکت دادن همه طیف‌های سیاسی جامعه تونس مرحله تثبیت را با موفقیت نسبی پشت سر گذاشت اما دولت اخوان المسلمین برآمده از انقلاب مصر در فرایند مشارکت سیاسی را منوط به نزدیکی ایدئولوژیک با سیستم حاکم کرد و در نتیجه در فرایند تثبیت نظام حاکم با مشارکت کلیه گروه‌های اجتماعی صورت نگرفت در نتیجه فرایند تثبیت هیچگاه بطور کامل تکمیل نشد و دولت برآمده از انقلاب توسط مخالفان سرکوب گشت.

روش پژوهش

رهیافت نهادی^۱ یکی از ستون‌های اساسی رشته‌ی سیاست می‌باشد. این رویافت بر قواعد، رویه و سازمان‌های رسمی حکومت متمرکز می‌نماید. روش‌های آن عبارتند از: توصیفی - نهادی، قانونی - رسمی، و مقایسه‌ای - تاریخی. (کالین‌های، ۱۳۹۶: ۳۳) این رویافت از تکنیک‌های تاریخ‌دانان و حقوق‌دانان استفاده می‌کند و به دنبال یافتن رابطه میان ساختار سیاسی و ثبات بخشی به نظام سیاسی می‌باشد. رویافت نهادی هم‌چنان به‌عنوان ویژگی تعیین‌کننده‌ی مکتب انگلیسی سیاست شناخته می‌شود. از دید مکتب انگلیسی، این نهادهای بین‌المللی‌اند که به همکاری‌های بین‌المللی در جهت تأمین اهداف و منافع مشترک در جامعه‌ی دولت‌ها شکل می‌دهند، (مشیرزاده، ۱۳۷۵: ۱۶۶)

چارچوب نظری

نهادسازی سیاسی

کشورهای جهان سوم همواره دستخوش شکاف اجتماعی کلانی هستند که بین دو بخش جمعیتی در هر کشور فاصله ایجاد می‌کند؛ در حقیقت در بسیاری از کشورهای جهان سوم به جای یک جامعه در جامعه وجود دارد. جامعه متشکل از شهرنشینان که

شامل نخبگان سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و به طور کلی مردم باسواد شهرهای بزرگ می‌شود و جامعه دیگر که روستاییان، حاشیه نشینان شهری، مردم فقیر، و کم سواد و بی سواد را در برمی‌گیرد. گروه اول که دسترسی بیشتری به منابع قدرت اقتصادی و سیاسی دارد مشارکت فعالانه تری نسبت به گروه دوم از خود به نمایش می‌گذارد، اما گروه دوم که اکثریت جامعه را نیز شامل می‌شود علاوه بر کم تحرکی سیاسی، همواره در وضعیت مشارکت تبعی بسر می‌برد و در بیشتر موارد دست آموز دولت مردان مرکز نشین قرار می‌گیرد (ساعی، ۱۳۸۳: ۹۲). از همین رو این احزاب هستند که می‌توانند مشارکت سیاسی را سامان دهنده در حقیقت، استواری و توانایی یک حزب و یک نظام حزبی، با سطح مشارکت ان ارتباطی مستقیم دارد. مشخص است که مشارکت سیاسی سطح بالا به همراه نهادمندی سیاسی و حزبی سطح پایین، سیاست آشفته و خشونت را به همراه می‌آورد، از جهت مقابل هم مشارکت سیاسی سطح پایین می‌تواند در جهت تضعیف احزاب سیاسی در مقابل تهاذهای سیاسی و نیروهای اجتماعی بینجامد. اگر رهبران حزبی اطمینان داشته باشند که می‌توانند گسترش مشارکت سیاسی را در چهارچوب حرایب شان سازمان دهنده به سود آنها است که دامنه این مشارکت را گسترش دهند. پر واضح است که حزب برخوردار از پشتیبانی توده‌ها از حزبی که از این پشتیبانی محروم است نیرومند تر است؛ علاوه بر این، نظام حزبی برخوردار از مشارکت توده‌های قدرتمندتر از نظام حزبی که گسترش دامنه مشارکت سیاسی اش به جدایی تدریجی حزب از پشتیبانانش می‌انجامد و سازمانی را که زمانی بر مبنای گسترده‌ای استوار بود به اجتماع تعدادی سیاستمدار بدون پشتیبانی توده‌های حزبی مبدل می‌سازد؛ به همین دلیل هم سازمان بدون مشارکت سیاسی به سطح برگره‌های شخصیت مدارانه نزول می‌کند؛ از همین روی احزاب نیرومند به سطوح بالایی از نهادمندی سیاسی و پشتیبانی توده‌های نیازمند است. از سویی دیگر، «بسیج» و «سازماندهی، راه قدرت حزب را به دقت مشخص می‌کند. و هر حزب و نظام حزبی که بتواند این دو مولفه را با هم داشته باشد، می‌تواند توسازی سیاسی را با رشد سیاسی آشتی دهد (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۵۸۲-۵۸۱)

در شرایط بحرانی نظام سیاسی، جنبش‌های توده‌ای به منظور پایان دادن به نابرابری‌ها و تنش‌ها ظهور می‌کنند و رهبران انقلابی جهان سوم به منظور ایجاد دگرگونی‌های وسیع و عمیق، استراتژی‌های جمعی را به کار می‌گیرند. بسیج عمومی در این کشورها، گاه برای مبارزه با دشمنان خارجی و گاه برای پیشبرد امر توسعه اقتصادی صورت می‌گیرد (ساعی، ۱۳۸۳: ۲۵۹). نخستین نکته‌ای را که می‌توان در خصوص وضعیت احزاب در کشورهای جهان سوم مورد نظر قرار داد بحث کثرت اعضای حزب می‌باشد. به طور کلی اثر وضعی جمعیت حزب بر روی سازمان به گونه‌ای است که گاه در مورد سازمان عمومی دولت‌ها نیز الگو قرار می‌گیرد. اساساً سازماندهی یک جمعیت عظیم نسبت به سازماندهی یک جمعیت کوچکتر امری مشکل تر و پیچیده تر است به گونه‌ای که گاه دولت‌های پر جمعیت نیز همواره برای سازماندهی کشور ناگزیر به شکل دادن به یک دستگاه دیوان سالاری عظیم تری نسبت به دولت‌های کم جمعیت تر هستند. از دیدگاه موریس دوورژه، احزاب به دو دسته «احزاب کادر و توده ای» تقسیم می‌شوند. مشخصه بی احزاب کادر این است که آنها همواره از سوی بازماندگان گروه‌های اشرافی و گروه‌های اولیه پارلمانی شکل می‌گیرند. بر اساس سنت، این قبیل احزاب هرگز به دنبال کمیت نیستند، بلکه بیشتر تأکید خود را بر جلب نظر نخبگان هم تراز می‌کنند، چنین احزابی همواره دارای گرایش‌های لیبرالی و سازماندهی تمپر منسجم هستند به شکلی که ترکیب آنها اساساً به صورت یک انجمن یا محفل دوستانه می‌باشد تا یک حزب سیاسی، اما احزاب توده‌ای که حزب جمهوری اسلامی از این نوع احزاب می‌باشد. بر خلاف احزاب کادر، تمام توان خود را معطوف به جلب هر چه بیشتر اعضای جدید می‌کنند. ویژگی این قبیل احزاب این است که آنها همواره توده‌ها را مخاطب قرار می‌دهند، و این باعث می‌شود تا آنها مجبور به داشتن یک سازمان متصلب بشوند. به هر حال مسأله ی جمعیت در احزاب یک مسأله ی مهم می‌باشد. واقعیت این است که جمعیت یک حزب چه زیاد و چه کم باشد، همه افراد در یک رده قرار نمی‌گیرند، بلکه بر حسب موقعیت و فعالیت خود در جایگاه خاصی از سلسله مراتب حزبی قرار می‌گیرند (نقیب زاده؛ ۱۳۷۸: ۳۰-۲۹)

در یک نگاه تطبیقی به ریشه‌های تحزب در غرب و در جهان سوم باید به یکپارچگی ملی، فرهنگ و زبان فراگیر، رشد اقتصادی و آموزشی مردم و وجود جامعه مدنی فعال در غرب اشاره کنیم، جملگی این عوامل سبب شد تا احزاب به فرمان حکومت، بلکه بر اثر کنش و واکنش‌های درون جامعه و بر بستر جامعه مدنی جوانه زده و رشد یابند. در حالیکه فقدان جامعه مدنی فعال در کشورهای جهان سوم پویایی اجتماعی لازم را از آنها سلب کرده و یکی از آثار آن نبود احزاب خود جوش است که

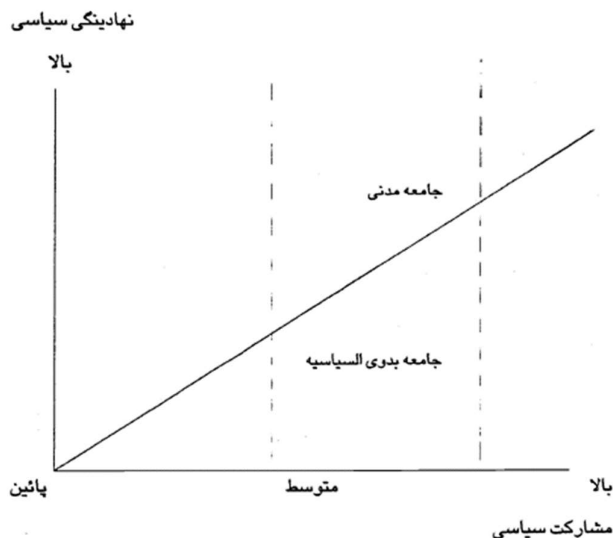
ریشه‌های محکمی در جامعه داشته باشند؛ به همین دلیل اگر حزبی در این کشورها بوجود می‌آید که از پایین و درون جامعه بلکه از بالا و به خواست نخبگان حاکم به وجود می‌آید (ایوبی، ۱۳۹۶: ۱۰۸)، واقعیت این است که وقتی حساسیت رهبران حزبی نسبت به نیازهای گسترش و سازماندهی مشارکت سیاسی مردم در نظام کاهش پیدا می‌کند؛ فراگرد نوسازی گروه‌های خواستار مشارکت در نظام سیاسی افزایش یافته و متنوع تر می‌شود، لذا در این نقطه رهبران حزبی دچار یک پارادوکس می‌شوند؛ زیرا اگر رهبران حزب بخواهند گروه‌های تازه را در چارچوب حزب واحد خود جذب کنند در آن صورت تضعیف وحدت، انضباط، کاهش شور و هیجان حزبی نسبت به حزب خود، بهایی است که باید در مقابل آن بپردازند و اگر بخواهند گروه‌های تازه را به درون خود راه ندهند، هر چند انسجام حزبی حفظ خواهد شد، اما توان انحصاری مشارکت سیاسی در سهم یابی از قدرت حزب خود را از دست خواهند داد (هانتینگتون، ۱۳۷۰، ۶۱۷)، البته تا جایی که به کشورهای جهان سوم مربوط است نظام‌های بسیج توده‌ای تا کنون دوام زیادی نیاورده اند. عناصری از این نظام‌ها معمولاً در مراحل اولیه جنبش‌های توده‌ای در این کشورها ظهور می‌کنند اما به زودی جای خود را به نظام‌های دیگری نظیر نظام‌های بسیج نخبه‌گرا و با نظام‌های اقتدارگرا می‌دهند (ساعی، ۱۳۸۳: ۲۶۰) سابقه تاریخی انقلاب‌ها، گویای این موضوع است که از رهگذر نبرد انقلابی دامنه مشارکت سیاسی گسترده تر می‌شود و سازماندهی آن نیز تحول می‌یابد. فراگرد گسترش مشارکت سیاسی زمانی می‌تواند ادامه یابد که سازمان‌های حزبی حاصل از آن بتوانند بخوبی به سازماندهی و بسیج توده‌ها بپردازند و زمانی این جنبش‌های توده وار کارایی خواهند داشت که محصول یک مبارزه رقابت آمیز باشند (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۶۰۳). البته تا جایی که به کشورهای جهان سوم مربوط است نظام‌های بسیج توده‌ای تاکنون دوام زیادی نیاورده اند. عناصری از این نظام‌ها معمولاً در مراحل اولیه جنبش‌های توده‌ای در این کشورها ظهور می‌کنند، اما به زودی جای خود را به نظام‌های دیگری نظیر نظام‌های بسیج نخبه‌گرا و با نظام‌های اقتدارگرا می‌دهند (ساعی، ۱۳۸۳: ۲۶۰)، علاوه بر این، رهبران سیاسی پس از وقوع انقلاب‌های توده‌ای تا مدتی حضور توده‌ها را در عرصه سیاست تشویق می‌کنند؛ زیرا اول اینکه، رهبران انقلابی بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب و به قدرت رسیدن نمی‌توانند تمایل توده‌ها را به مشارکت سیاسی محدود سازنده دوم اینکه رهبران انقلابی همچون دوره مبارزه با رژیم گذشته باز هم به حضور توده‌ها در صحنه سیاست به منظور پیشبرد اهداف سیاسی در مراحل بعدی انقلاب نیازمند هستند (ساعی، ۱۳۸۳: ۲۵۸)

انقلاب اسلامی ایران در برابر رژیمی کاملاً تمرکزگرا به وقوع پیوست. رژیم پهلوی هرچند با روش اقتدارگرایانه خود ساختار اجتماعی- اقتصادی را تغییر داد، اما برای توسعه نظام سیاسی، اجازه شکل‌گیری گروه‌های فشار، ایجاد فضای باز سیاسی برای نیروهای مختلف اجتماعی، ایجاد پیوند میان رژیم و طبقات جدید، حفظ حلقه‌های ارتباطی موجود میان رژیم و طبقات قدیمی و گسترش پایگاه سلطنت تلاش چندانی نکرد. رژیم به جای نوسازی نظام سیاسی قدرتش را بر روی سه ستون نیروهای مسلح، دربار و بوروکراسی قرارداد (آبراهامیان، ۱۳۸۱: ۵۳۵).

حزب جمهوری اسلامی به عنوان اولین دست‌آورد پیروزی انقلاب اسلامی و نیروهای مبارز مذهبی پس از پیروزی انقلاب اسلامی با انتشار بیانیه‌ای فعالیت حزبی خود را با مشارکت سیاسی توده‌ها آغاز کرد. این حزب در اولین اصل مرامنامه خود، هدف این تشکیلات را «بالا بردن آگاهی اسلامی و سیاسی مردم ایران و سرعت بخشیدن به خودسازي انقلابی آنها در همه ابعاد» اعلام کرد (جاسبی، ۱۳۸۶: ۴۱۲)

حزب جمهوری اسلامی، علاوه بر جذب اعضای بسیاری از گروه‌های سیاسی- مذهبی دیگر به این حزب، توانست در رویدادها و فرایندهای سیاسی در جامعه توپای انقلابی ایران نیز نقش بسیار سازنده‌ای ایفا کند. از مهمترین دستاوردهای حزب جمهوری اسلامی می‌توان به مشارکت سیاسی از طریق به تحرک درآوردن گروه‌های جدید جامعه و دادن نقش‌های تازه به آنها همچنین تثبیت حاکمیت نیروهای مذهبی در ایران با فعالیت‌هایی نظیر تربیت و تزریق نیروهای متعهد و معتقد به مبانی انقلاب در مراکز تصمیم‌گیری و حساس حکومت جمهوری اسلامی اشاره کرد (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۹۰/۱۱/۶۰)، از جمله کارکردهای اساسی دیگر این حزب، فعالیت جمعی از نیروها و کادر حزب در کابینه و سایر قسمت‌ها، حضور مؤثر در قوه مجریه و در راس آن عضویت قاطع نیروهای عضو و هواداران آن در مجلس شورای اسلامی و ریاست آن، ریاست قوه قضائیه و بخشی از کادر مدیریت آن، برگزاری انتخابات مجلس و تدوین قانون اساسی به شمار می‌آید (جاسبی، ۱۳۷۹: ۴۵۰-۴۵۳)

به باور مؤسسان حزب جمهوری اسلامی، این حزب تشکیلاتی بود در جهت ارتباط با توده‌ها از همین رو نخبگان حزب می‌خواستند تا آموزه‌ها و اندیشه‌های خود را در مسیر آگاهی توده‌ها قرار دهند. در حقیقت نگاه حزب، نگاهی نخبه‌گرا نبود بلکه مؤسسان این حزب هدفشان بیشتر پیوند با مردم، مشارکت سیاسی توده‌ها و ایجاد اتحاد میان آنان بود، به پیوند با نخبگان جامعه؛ بنابراین حزب جمهوری اسلامی دو وظیفه برای خود قائل بود: آگاهی توده‌های مذهبی از طریق مشارکت سیاسی و تداوم و تثبیت حاکمیت جمهوری اسلامی همانطور که پیش از این بیان کردیم، مشارکت سیاسی بدون سازماندهی جنبش‌های توده‌های باعث تباهی می‌گردد و سازمان فاقد مشارکت سیاسی نیز به سطح جرگه‌های شخصیت-مدارانه تنزل پیدا می‌کند (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۵۸۲).

شکل ۱. مشارکت سیاسی و نهادینگی سیاسی

منبع: هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۱۰۸

زمینه و زمانه برآمدن حزب جمهوری اسلامی تاریخچه حزب جمهوری اسلامی

حزب جمهوری اسلامی به عنوان گسترده‌ترین و فراگیرترین حزب نیروهای اسلامی، جایگاه خاصی در میان احزاب پس از انقلاب اسلامی در ایران را دارا می‌باشد. این حزب توسط ۵ نفر از روحانیون برجسته و طراز اول انقلاب حضرات آیات: دکتر بهشتی، سید علی خامنه‌ای، دکتر محمدجواد باهنر، موسوی اردبیلی و اکبر هاشمی رفسنجانی که به اندیشه‌های بنیانگذار انقلاب اسلامی بسیار نزدیک بوده و از معتمدین امام خمینی به شمار می‌آمدند، یک هفته پس از پیروزی انقلاب پا به عرصه وجود گذاشت. (جاسبی، ۱۳۸۶: ۱۲۳)، حزب جمهوری اسلامی همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی، رسماً در عرصه سیاسی و حزبی کشور اعلان حضور کرد، اما سابقه این حزب به سال‌های پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران باز می‌گردد. بیانیه مؤسسان حزب حاکی از آن است که حزب جمهوری اسلامی به عنوان تشکلی از نیروهای مذهبی و انقلابی به منظور به دست گرفتن قدرت در نظام اسلامی، که برآمده از انقلاب مردم ایران می‌باشد، تشکیل شده است. از این رو مهم‌ترین رسالت احزاب، به دست گرفتن قدرت و تحقق اهداف و شعارهای اسلامی خود می‌باشد. حزب جمهوری اسلامی که از روحانیون مؤثر و همراه رهبر کبیر انقلاب اسلامی تشکیل شده بود، همان گونه که در پیروزی انقلاب نقش مهم و به سزایی ایفا کرده بود، خود را محق می‌دید که برای تداوم آنچه در انقلاب گفته شده است؛ یعنی حفظ دستاوردهای انقلاب و به نتیجه رساندن تلاش‌های بخش

عمده‌ای از جامعه که عمدتاً روحانیت آنها را نمایندگی می‌کرد، تلاش کند؛ تلاشی که از همان آغاز به مثمر بودنش یقین وجود داشت. همچنین ساختار تشکیلات حزب از بالاترین مرجع تا کوچک‌ترین آن عبارت بودند از: کنگره، شورای مرکزی، شورای داور، شورای فقها، دبیر کل، هیئت اجرایی، شوراها (استان، شهرستان، ناحیه، بخش) حوزه و عضو. البته حزب یکسری سازمان‌های وابسته نیز داشت که عبارت بودند از سازمان روحانیت، دانشجویان، دانش آموزان، مهندسان، پزشکان و پزشکیاران، کارمندان، حقوقدانان، اصناف، کشاورزان، دانشگاهیان و سازمان اسلامی زنان متعهد. (همان: ۱۶۶)

اهداف تأسیس حزب جمهوری اسلامی

هفت روز پس از پیروزی انقلاب اسلامی، موجودیت حزب جمهوری اسلامی طی اعلامیه‌ای از سوی پنج نفر از روحانیان مبارز و انقلابی اعلام شد؛ اعلامیه یادشده در تاریخ ۲۹ بهمن ماه ۱۳۵۷ با امضای آقایان اسد محمد حسینی بهشتی، محمد جواد باهنر، سید علی حسینی خامنه‌ای، سید عبدالکریم موسوی اردبیلی و اکبر هاشمی رفسنجانی منتشر شد؛ در این اعلامیه از پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان برداشتن گام نخست مبارزه یاد شد که پس از آن، نوبت به بخش دوم مبارزه رسیده است که از گام اول سخت‌تر است: «مبارزه با ضدانقلاب، مبارزه با توطئه‌ها، حراست از پایگاه‌های گشوده شده و گشودن پایگاه‌های فتح نشده، زنده نگاه داشتن امید و اطمینان در مردمی که پس از دورانی طولانی، طعم پیروزی را می‌چشند، تداوم بخشیدن به حرکت، حرکت به سوی جامعه توحیدی: جامعه‌ای آباد و آزاد (جاسبی، ۱۳۷۹: ۱۳۱-۱۳۳). با نگاهی به اعلامیه تأسیس حزب جمهوری اسلامی، هدف از پیدایش آن و جهت‌گیری فکری و سیاسی تشکیل دهنده‌گان حزب یاد شده، به خوبی قابل تشخیص است که به برخی از آنها اشاره می‌شود: ۱- سازمان بخشیدن به نیروهای پراکنده به وسیله تشکیلاتی فراگیر و منسجم، ۲- تأمین نیروهای مورد نیاز نظام تازه تأسیس این هدف با بررسی تجربه‌های تاریخی حاصل از وقوع نهضت‌ها و جنبش‌های صدساله معاصر ایران و پیامدهای آن نهضت‌ها به دست آمده است، چراکه از نظر بنیان‌گذاران حزب جمهوری اسلامی در همه نهضت‌های معاصر ایران، روحانیت و نیروهای مذهبی در پیدایش و پیشبرد حرکت‌های سیاسی و اجتماعی پیش‌گام بوده‌اند ولی نهضت‌های پادشده، پس از پیروزی، به انحراف از اهداف اولیه دچار شدند که دلیل عمده آن، عدم تشکل نیروهای مذهبی و انزوای آنان پس از موفقیت نهضت‌های معاصر بوده است، ۳- جلوگیری از تکرار تجربه نهضت مشروطیت و نهضت ملی کردن صنعت نفت در کنار زدن روحانیت و نیروهای مذهبی از سیاست‌گذاری‌های کلان کشور؛ ۴- تداوم حرکت انقلاب اسلامی؛ ۵- مبارزه با ضدانقلاب: هیئت مؤسس حزب، پیش از اعلام موجودیت آن، اصل تأسیس حزب را با امام خمینی در میان گذاشته و موافقت ضمنی ایشان را اخذ کرده بودند (جاسبی، ۱۳۸۶: ۱۱۷).

آقای هاشمی رفسنجانی از مؤسسان حزب، در این باره چنین می‌گویند: «اولین چیزی که در آن شرایط به ذهن همه ما رسید، خلأ تشکیلات بود. همه دوستان من احساس کرده بودند که اگر ما تشکیلاتی درست داشتیم، دچار این آشفتگی‌ها نمی‌شدیم؛ پیش از این و در همان روزهای آزادی من از زندان، بحث حزب شده بود و تلاشی هم برای فراهم کردن مقدماتشکرده بودیم اما با مخالفت امام روبه‌رو شده بود. امام از اول نسبت به حزب، بدبینی خاصی داشتند و آن را موجب تفرقه می‌دانستند. من رفتم خدمت امام و مطرح کردم که همه به این نتیجه رسیده‌ایم که نقص اساسی ما نداشتن حزب است. امام گفتند: بروید، تشکیل بدهید» (رضوی، ۱۳۷۹: ۱۹۵). علاوه بر این در نامه‌های مؤسسان حزب جمهوری اسلامی در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۵۸ به امام خمینی و نیز نامه آقای هاشمی رفسنجانی به ایشان، به تأسیس حزب با نظر، مشورت و گرفتن وعده حمایت غیر مستقیم امام خمینی اشاره شده است (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۰، مقدمه کتاب). بدین ترتیب، حزب جمهوری اسلامی با موافقت اجمالی امام خمینی تأسیس شد که مهم‌ترین هدف اساسی آن، مشکل ساختن نیروهای معتقد به انقلاب اسلامی بود. شهید بهشتی که نقشی بسیار بارز در تأسیس این حزب داشته و اولین دبیر کل آن نیز بوده است، مسئله ضرورت تشکل نیروها در پیک تشکیلات سیاسی-اسلامی فعال را عامل اصلی تأسیس حزب جمهوری اسلامی بیان کرده است (بهشتی، ۱۳۹۰: ۱۹). در کنار این ضرورت اساسی، تربیت نیروهای کارآمد و همفکر و مقابله با حرکت‌های متشکل مخالفان از دیگر عوامل مهم تأسیس حزب بوده است (درویشی سه تالانی، ۱۳۸۰: ۲۹۳ و ۲۶۹).

اصول و خط مشی حزب جمهوری اسلامی

اصول و خط مشی حزب جمهوری اسلامی در بیانیه تأسیس آن به طور مختصر بیان شده است و به طور مفصل، بعدها در کتابچه‌هایی با عنوان مواضع ما اعلام شده است؛ با بررسی این مواضع، مشابهت‌هایی فراوان، میان اصول حزب یادشده و اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌توان یافت، که به نظر می‌رسد این مسئله به حضور پررنگ اعضای مؤثر این حزب، به خصوص شهید دکتر بهشتی در مجلس خبرگان قانون اساسی، مربوط می‌شود (مواضع ما، ۱۳۸۷: ۱۹). از اصول و خط مشی حزب جمهوری اسلامی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: الف) تأکید بر تداوم انقلاب و جلوگیری از نوع تحجر، ب) التزام به همبستگی همه نیروهای مبارز مسلمان که در راه استقرار نظام حق و عدل اسلامی، ضد استعمار و استثمار تلاش می‌کنند، ج) خودداری از هر نوع وابستگی به گروه‌ها و نیروهای دیگر که پیوند با آن به استقلال و اصالت جنتیش کمترین آسیبی زنده، استفاده از همه شیوه‌های مبارزه و سازندگی که با معیارهای اسلامی سازگار باشد (داری، ۱۳۸۸: ۱۹۳).

در اساننامه حزب نیز تصریح شده بود که حزب جمهوری اسلامی، یک تشکیلات عقیدتی - سیاسی معتقد به ولایت فقیه و قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران است که برای هدایت و سازماندهی نیروهای مسلمان با ایمان در جهت نیل به اهداف والای اسلامی تشکیل شده است (همان: ۱۹۶)، حزب جمهوری اسلامی پس از تشکیل خود در واقع، رهبری جریان اصلی انقلاب اسلامی را به صورت تشکیلاتی بر عهده گرفت و توانست با کمک افراد و نیروهای همفکر خود در تربیت افراد و هیئت‌های مورد نیاز کشور، سازماندهی نیروهای مذهبی و تثبیت نظام جمهوری اسلامی ایران، نقشی مهم ایفا کند که این امور در موضوع همه پرس‌های جمهوری اسلامی، مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، همه پرس‌های قانون اساسی، تشکیل و ترکیب اولین مجلس شورای اسلامی و ... به وضوح به چشم می‌خورند، آیت الله هاشمی رفسنجانی از موسسان حزب جمهوری اسلامی در خصوص نام نویسی در این حزب می‌گوید: «مردم که آمدند برای اسم نوشتن، اصلا صف بود. چون اسمش را هم گذاشته بودیم جمهوری اسلامی؛ بخشی از مردم خیال می‌کردند این همان انقلاب است. چون آن موقع جمهوری اسلامی خواست مردم بود، بعضی‌ها هنوز این را که این یک حزب است و این که این چیزی جدای از اصل دولت و اصل حکومت است، توجه نداشتند. همین طور به عنوان این که جمهوری اسلامی می‌خواستند و بالاخره خود را عضوی از نظام می‌دانستند آمدند اسم نوشتند» (ویژه نامه یاد، ۱۳۷۸: ۲۸۱-۲۸۰)

در خصوص موضوع انسجام هم باید اذعان کرد که ساختار شکلی حزب جمهوری اسلامی از ابتدا بیشتر به یک جبهه شباهت داشت تا یک حزب، لذا این حزب برای ادامه حیات خود دو راه پیش رو داشت: یکی، انشعاب و تبدیل شدن به دو یا چند حزب که هر کدام دارای دیدگاه‌های منسجم و یکپارچه باشند و راه دیگر تعفیه عناصری بود که دارای مواضع تند از سوی گروه‌های چپ و راست بودند، همچنین تقویت جناح معتدل و رسیدن به یک انسجام حزبی واقعی. حال، اگر حزب دچار انشعاب می‌شد آنوقت از حالت یک حزب فراگیر و گسترده به دو یا چند تشکل تقلیل پیدا می‌کرد که در این صورت، اهداف اولیه در خصوص تأسیس آن تحقق پیدا نمی‌کرد و حالت دوم هم، هرگز با روح تشکیل حزب جمهوری اسلامی که درهای خود را برای همپی نیروهای معتقد به اسلام و انقلاب باز کرده بود و شعار حداقلی دفع و حداکثری جذب را مطرح ساخته بود سازگار نبود. البته برخی از نظام‌های تک حزبی همچون حزب نهاد انقلابی مکزیکیک راه میانه را برگزید و توانست نسبت به سایر نظام‌های تک حزبی در اقدام نیروهای اجتماعی تازه به درون حزب موفق عمل کند. لذا اگر حزبی نتواند نیروهای اجتماعی تو پدید را به درون حزب جذب کند یا همچون ترکیه پس از ۱۹۴۶ نظام تک حزبی خود را ازدست خواهند داد و با به بهای رویارویی با تا استواری فزاینده و با توسل به اعمال زور هر چه بیشتر دوام خواهند یافت (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۶۱۸-۶۱۷). نکته ی دیگری که بعدها به دلیل کثرت مشارکت سیاسی در حزب، موجب انشقاق و اختلاف شد، وجود دیدگاه‌های مختلفی بود که با یکدیگر همگونی و همخوانی نداشتند و این امر از همان تساهل در عضوگیری بر می‌خاست، بر اساس همین گرایش‌های فکری متفاوت، حزب، انسجام اولیه خود را به تدریج از دست داد و رفته رفته به ورطه اختلافات افتاد. آیت الله هاشمی رفسنجانی «جناح بندی‌ها حزب را علت ضعیف شدن انسجام اولیه ی حزب می‌داند» (ویژه نامه یاد، ۱۳۷۸: ۲۹۲-۲۹۱)، کنترل مشارکت سیاسی موضوع دیگری است که باید نسبت به آن توجه خاصی را مبذول داشت. در حقیقت نقش اصلی در کنترل میزان مشارکت سیاسی و بهره مندی از کثرت مشارکت سیاسی به رهبران احزاب و شخصیت‌های کارزماتیک در حزب باز می‌گردد. همواره رهبران، نقش و تأثیر

بسیار زیادی در شکل دادن به احزاب، هدایت آنها و بالابردن میزان مشارکت سیاسی در احزاب دارند. حزب جمهوری اسلامی نیز از این قاعده ی حزبی مستثنی نبوده و همانطور که عنوان شده کثرت مشارکت سیاسی و اقبال فراوان به حزب جمهوری اسلامی بیش از آن که بر گرفته از عملکرد حزب جمهوری اسلامی باشد ناشی از عنایت کاریزمای انقلاب اسلامی به این حزب بود که می‌توانست استقلال حزب را با خطر مواجه سازد؟ زیرا کاریزمای انقلاب بر خلاف گاندی در حزب کنگره که رهبر این حزب بود؛ تنها رهبر معنوی حزب به شمار می‌آمد.

انگاره‌های حزب جمهوری اسلامی در اقتصاد و سیاست

سیاست‌های اقتصادی

مواضع اقتصادی حزب، متضمن تعاریفی از اقتصاد، نظام اقتصادی، ارزش مصرف، ارزش مبادله، تولید و... می‌باشد. از نظر حزب، بر خلاف آنچه "ریکاردو" و "مارکس" و همفکران آنها می‌گویند، کیفیت کار و مواردی که کار روی آنها انجام گرفته، در ارزش مبادله نقش تعیین کننده دارد. مالکیت شخصی و خصوصی از کار و تلاش خود انسان مایه می‌گیرد؛ حتی مالکیت انتقالی باید از مالکیت ابتدایی کسی مایه گیرد؛ که در پرتو کار، مالک چیزی شده است. در نظام اقتصادی اسلامی، همه زمینه‌های استثمار و بهره‌کشی صاحبان سرمایه یا صاحبان قدرت از صاحبان نیروی کار باید از بین برود و به کلی ریشه کن شود. بر این اساس هیچ زمینه‌ای برای حاکمیت سرمایه نباید باقی بماند و اموال غصب شده باید باز ستانده شود و اصل ۴۹ قانون اساسی اجرا شود (همان: ۸۰).

سیاست خارجی

سیاست خارجی حزب بر پایه "نه شرقی و نه غربی" استوار است و خواستار روابط برادرانه با همه مسلمان‌های جهان است و انقلاب با هیچ قدرت سلطه‌گر، سازگاری ندارد. هر نوع رابطه اقتصادی که امکان بازگشت سلطه‌گران را داشته باشد، باید قطع شود. سازمان‌های بین‌المللی به عنوان ابزاری در دست ابرقدرت‌ها هستند. افشای توطئه‌های ابرقدرت‌ها، به خصوص آمریکای جهان خوار از اهداف اصلی است و در وزارت خارجه باید انقلابی بنیادی صورت گیرد. باید برای صدور انقلاب اسلامی تلاش و به نهضت‌های آزادی بخش کمک شود (همان: ۸۶).

حزب جمهوری اسلامی : نگاه به مشارکت

جهان بینی

از لحاظ جهان بینی حزب، زندگی انسان، بدون عشق به خدا و سیر الی‌الله را پوچ و بی‌معنی می‌داند. احساس تجربه، اندیشه، الهام، اشراق و وحی را راههای شناخت و بدست آوردن آگاهی برای انسان دانسته و به موجب آن غرایز طبیعی نیز نقش بزرگی در زندگی انسان دارند و انگیزه او برای بسیاری از تلاش‌ها هستند. آنچه مهم است، مهار کردن و تعدیل کردن این غرایز است. پیامبران، حامیان و نجات بخشان واقعی محرومان و مستضعفان جهانند و وحی، سرچشمه آگاهی‌های بس روشن برای انبیاء است؛ که بهترین الگو و سرمشق جامعه هستند. نقش انسان در تاریخ صرفاً انفعالی نیست؛ بلکه نقش فعال و سازنده‌ای دارد. امام، عینیت مکتب است و معاد، بازگشت انسان است؛ به سوی خدا (مواضع ما، ۱۳۷۸: ۲۲).

ساخت جامعه

درباره ساخت جامعه، حزب، جامعه‌ای را اسلامی می‌داند که در آن ارزش‌های اسلامی بر همه روابط اجتماعی حاکم باشد. نقش "فقاہت" و "ولایت فقیه" در عینیت یافتن ارزش‌های اسلامی در جامعه، از مسائل بنیادی در نظام اجتماعی اسلام است. مردمی بودن حکومت در جامعه اسلامی در پرتو مکتبی بودن آن تأمین می‌شود. نقش شورا در سالم ساختن و پربار کردن گردش کار جامعه اسلامی، مورد تأکید ویژه است. از نظر حزب، روحانیت عامل حرکت اسلامی توده‌ها و پاسداری صمیمانه از ارزشهاست. جامعه مورد نظر حزب، جامعه اسلامی امت واحده می‌باشد. نظام تک حزبی محکوم شده و احزاب و سازمان‌ها دعوت به روابط برادرانه شده‌اند. بر این اساس همه افراد و احزاب و سازمان‌های مسلمان وظیفه دارند از رهبری مستقیماً کسب تکلیف کنند و طبق دستور ولی امر عمل نمایند. در این جامعه شیعه و سنی برادرند و تعصبات قومی حرام و محکوم شده است. زن و مرد دو عنصر با ارزش و مکمل یکدیگرند. آزادی بیان و عقیده و نیز آزادی احزاب و جمعیت‌ها مورد تأکید حزب

می‌باشد (همان: ۵۶). به نظر هانتینگتون احزاب در جوامعی که دستخوش تحول و نوسازی سیاسی قرار می‌گیرند، چهار مرحله را طی می‌کند. او از این مراحل با عناوین جناح بندی شان، دوقطبی شدن، گسترش و نهادمندی یاد می‌کند. به نظر می‌رسد توضیح فرایند شکل‌گیری نظام حزبی فعلی در ایران بر اساس مدل هانتینگتون می‌تواند به تبیین پارهای از وجوه تحول و نوین احزاب در ایران کمک کند. در زیر به بررسی مراحل مورد نظر هانتینگتون و انطباق آنها با فرایند تحول حزبی در ایران پرداخته می‌شود.

حزب جمهوری اسلامی: از تثبیت نظام تا فروپاشی

مرحله جناح بندی حزب

از نظر هانتینگتون مرحله نخست در فراگرد تحول حزبی، مرحله «جناح بندی»^۱ است که دارای ویژگی‌های زیر است: اشتراک سیاسی و نهاد سندی سیاسی در سطح پایین قرار دارد. در این مرحله افراد و گروه‌ها، چارچوب‌های متنی رفتار سیاسی را در هم می‌شکنند، ولی هنوز سازمان‌های نوین را تحول نخشیده‌اند. سیاست جامعه را چند فرد سرشناس تعیین می‌کنند که هر یک از طریق بسیاری از گروه‌های ائتلاف‌های گذرا و ضعف با دیگری به رقابت می‌پردازند. این گروه‌های چندانی دوامی ندارند و از هر گونه ساختار بی‌بهره‌امه این گروه‌های سیاسی را به ظاهر می‌توان احزاب نامید اما از پایداری سازمانی و پشتیبانی اجتماعی که جوهر هر حزبی‌اند، بی‌بهره‌اند (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۲۴۷). از اصطلاح جناح بندی در سه مفهوم استفاده شده است: به مفهوم گروه‌های داخلی یک حزب سیاسی، به مفهوم گروه بندی در جنگ داخلی به مفهوم رقابت در داخل یک نظام حکومتی (برزین، ۱۳۷۷: ۴۳)، در این پژوهش از مفهوم اول و سوم استفاده شده است.

مرحله جناح بندی در جمهوری اسلامی به دو دوره قابل تفکیک است: دوره اول را می‌توان جناح‌های برآمده از انقلاب دانست. در این دوره سه جناح هم در عرصه سیاسی کشور فعال هستند! جناح مذهبی، جناح ملی‌گراها و جناح چپ در راس جناح مذهبی، حزب جمهوری اسلامی بود که یکی از فراگیرترین تشکلهای سیاسی این دوره بود. شروع به کار این حزب به طور رسمی از ۲۹ بهمن ۱۳۵۷ بود و مؤسین آن آیت‌الله بهشتی، آیت‌الله موسوی اردبیلی آیت‌الله خامنه‌ای، آیت‌الله هاشمی و حجت‌الاسلام والمسلمین باهنر بودند. نخستین دبیر کل حزب جمهوری اسلامی شهید بهشتی بود. پس از تشکیل این حزب مورد استقبال مردم فرار گرفت و دو تن از کاندیداهای مورد حمایت این حزب یعنی محمد علی رجایی و آیت‌الله خامنه‌ای با اکثریت آراء به ریاست جمهوری برگزیده شدند. بخشی دیگر از جناح‌های سیاسی این دوره گروه موسوم به ملی‌گراها بودند. از جمله این گروه‌های سیاسی می‌توان به نهضت آزادی ایران، حزب ملت ایران، جنبش آزادی بخش ملی ایران (جام) اشاره کرد. اکثر وزرای کابینه مهندس بازرگان و تعداد قابل توجهی از وزرای کابینه تا اواخر سال ۱۳۵۹ از اعضای این قبیل احزاب و گروه‌های سیاسی بودند. به ویژه نهضت آزادی که در قالب دولت موقت نقشی فعال در صحنه حکومت داشتند. سومین جناح، جریان چپ و مارکسیستی بود. سابقه فعالیت‌های گروه‌های شب از ایدئولوژی مارکسیستی در ایران به سال‌های قبل از انقلاب مشروطیت باز می‌گردد، فعالیت این دسته از گروه‌های سیاسی پس از اعلامیه دادستانی انقلاب در سال ۱۳۶۰ مبنی بر ممنوعیت فعالیت گروه‌های مخالف نظام به صورت زیر زمینی ادامه یافت. سرانجام در سال ۱۳۶۲ فعالیت آخرین گروه، یعنی حزب توده در داخل کشور به جرم جاسوسی برای اتحاد جماهیر شوروی غیر قانونی اعلام شد و احسان طبری تنورسین این حزب با نوشتن کژراهه به اشتباهات حزب اقرار کرد (طبری، ۱۳۶۷: ۳۴۲-۳۵۲).

دومین دوره در مرحله جناح بندی را باید همزمان با خاتمه فعالیت دیگر گروه‌های سیاسی و شکل‌گیری سیستم تک حزبی با محوریت حزب جمهوری اسلامی دانست. از این پی مرحله جناح بندی شدن را می‌توان در داخل حزب جمهوری اسلامی دید، حزب جمهوری اسلامی مجموعه منسجم فکری نبود، بلکه طیفی از نیروهای اسلام‌گرا را در خود جای داده بود که همه آنها در حمایت از انقلاب و آرمان‌های امام خمینی (ره) و تلاش برای برقراری حکومت اسلامی و اجرای قوانین اسلامی پای می‌فشرده و به همین دلیل بعد از اینکه گروه‌های سیاسی رقیب از صحنه قدرت کنار رفتند و بحران‌های ناشی از تلاش‌های معارضین با انقلاب فروکش کرد، اختلاف بین آنها شروع شد.

در ۱۱ خرداد ۱۳۶۶ امام خمینی (ره) در پاسخ به نامه آیت الله خامنه‌ای و حجه الاسلام هاشمی رفسنجانی دستور توقف فعالیت‌های حزب را صادر کرد. در این نامه پس از اشاره به فعالیت مؤثر حزب در ثبت نام، اضافه شده بود که مرحله تثبیت نظام فرارسیده، لذا وجود حزب جمهوری اسلامی با کارکردهای گسترده ضرورت خود را از دست داده و چون مشکل داخلی به صورت جدی نیست ممکن است ادامه حیات حزب به دو دستگی و افتراق بیشتر حزب بیانجامد و احساس می‌شود وجود حزب دیگر آن منافع و فواید آغاز کار را نداشته باشد و بر عکس تحزب ممکن است در شرایط کنونی بهانه‌ای برای ایجاد اختلاف و دو دستگی و موجب خدشه در وحدت و انسجام ملت گردد و حتی نیروها را مصرف مقابله با یکدیگر و خنثی سازی کنند. امام (ره) در پاسخ فرمودند: خود آقایان مؤسین حزب مورد علاقه ی اینجانب می‌باشند و امیدوارم همگی در این موقع حاس به اتفاق و اتحاد در پیشبرد مقاصد عالیه اسلام و جمهوری اسلامی کوشا باشید. ضمناً تذکر می‌دهم که اهانت به هر مسلمان چه عضو حزب باشد یا نه بر خلاف اسلام و تفرقه اندازی در این موقع از بزرگترین گناهان است (روزنامه جمهوری اسلامی ۱۱/۳/۶۶ ص ۲).

مرحله «دو قطبی شدن»^۱ حزب

به نظر هانتینگتون نقطه عطف حیاتی در تکامل نظام سیاسی زمانی پیش می‌آید که سیاست کشور دایره بسته جناح گرایی انقلابی با پارلمانی را در هم شکند، اشتراک سیاسی گسترش یابد، نیروهای اجتماعی تازه به صحنه سیاست گام گذارند و احزاب سیاسی از طریق پیوند سازمانی جناح‌های سیاسی با نیروهای اجتماعی تشکل یابند، به هر روی پیش از آنکه این بند گسیختگی یا خیز در فراگرد تحول حزب رخ دهد، الگوی سیاست جناح بندی شده باید دگرگون شود. تا یک شکاف اساسی صحنه سیاسی را به دو جناح عمده و ثابت تقسیم نکنند، هر جناحی می‌کوشد با اتحاد با مخالفان دیروزش بر مخالفان امروزش چیره شود. تعداد گروه‌ها و شکاف‌ها بازیگران سیاسی را به جای گسترش قدرت نظام، به طرح استراتژی‌هایی برای توزیع مجدد قدرت در چارچوب نظام وامی دارد. گسترش قدرت نظام به ائتلاف و دو قطبی شدن جناحها بستگی دارد و خود این امر بستگی به آن دارد که شکاف‌های سیاسی به چنان شیوه‌ای انباشته گردند که جناح‌های سیاسی در مجموع به دو گروه بندی به نسبت استوار شوند و با به پیدایش یک قضیه مسلط بر قضایای دیگر منجر شود و در نتیجه اشتراک سیاسی به دو قطب موافق یا مخالف با آن قضیه کشیده شود. همین که بازیگران اصلی نظام سیاسی به مبارزه در دو قطب پایبند شوند، رهبران هر قطبی تحت فشار شدید قرار می‌گیرند که پهنه مبارزاتشان را گسترش دهند و نیروهای اجتماعی تازه‌ای را به پشتیبانی از خود وارد صحنه کنند (هانتینگتون، ۱۳۷۰:۶۰۰).

پس از توقف فعالیت‌های حزب جمهوری اسلامی که بیانگر اختلاف دیدگاه‌ها در کشور بود رقابت سیاسی در کشور از حالت جناح بندی خارج و از وضوح بیشتر برخوردار شد. به عبارت دیگر در این دوره دو قطب راست و چپ با زیرمجموعه‌های خود اساس نگرش‌های اقتصادی و سیاسی و فرهنگی را در کشور شکل می‌دهند. نشانه‌های پیدایش چنین تحولی را می‌توان در انشعاب جمع روحانیون از جامعه روحانیت و سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی دید، پس از توقف فعالیت حزب جمهوری اسلامی، روحانیت مبارز با قوت بیشتری وارد صحنه سیاسی کشور شد، تا زمانی که حزب فعالیت گسترده داشت، جامعه روحانیت تحت الشعاع حزب قرار داشت. اما پس از تعطیلی آن، جامعه روحانیت حضور گسترده تر در عرصه سیاست و حکومت پیدا کرد (دارابی، ۱۳۸۱: ۳۲۶)، اما بحث‌های نظری و فقهی درباره اختیارات ولی فقیه، فقه پویا و فقه سنتی و اختلاف در خصوص برنامه‌های اقتصادی دولت مهندس موسوی همچنان وجود داشت. جامعه روحانیت مبارز از آنجا که یک نهاد حزبی بود و از جایگاه یک حزب سیاسی برای اعضاء و هوادارانش تصمیم نمی‌گرفت، قاعدتاً در روند فعالیت‌های خود با اختلاف سلیقه‌های درونی نیز باید روبه رو می‌شد. (اسماعیلی، ۱۳۸۶:۱۸۸).

انشعاب در سال ۱۳۶۶ و در اواخر دوره‌ی مجلس دوم و در آستانه آمادگی گروه‌های سیاسی برای انتخابات رخ داد. ریشه‌های این انشعاب را باید در مجلس اول و دوم و در اختلاف نگرش‌های مختلف روحانیون جستجو کرد که درباره مسائلی همچون؛ میزان نقش دولت در اقتصاد، بحث فقه پویا و فقه سنتی، نحوه نگرش به ولایت فقیه و اختیارات وی اختلاف در خصوم لوایح و قوانینی همچون مالیات، اصلاحات ارضی، تعاونی‌ها و قانون تجارت خارجی و سیاست‌های اقتصادی دولت مهندس موسوی بود. این اختلاف

نظرها به تدریج در مجلس دوم، دو جریان مخالف را در داخل مهمترین تشکل روحانیت، که تحت عنوان «جامعه روحانیت مبارزه فعالیت می‌کرد، به وجود آورد (فوزی توپسرکانی (ج ۲)، ۱۳۸۵: ۱۱۱)، دسته بندی مزبور مورد تایید امام (ره) بود و ایشان انشعاب تشکیلاتی و اظهار عقیده را به معنای اختلاف نداشت و خواستار توفیق آنها شد (موسوی خمینی، ۱۳۷۹: ۱۷۷، ج ۲۱).

این تقسیم بندی منجر به صف آرایی نیروها در پشت دو تشکل روحانی کشور یعنی جامعه روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز شد. پذیرش رسمی این امر از سوی امام (ره) به معنای پذیرش مقوله جناح در جمهوری اسلامی و جایگاه آن در شفافیت دیدگاه‌ها و بروز نظرات بود، پس از پذیرش و تایید امام دو جناح روحانیون و روحانیت و منتل‌های غیر روحانی طرفدار این دو مجموعه شکل گرفت (جهان بین، ۱۳۸۰: ۱۱)، در طیف روحانیون مبارز گروه‌هایی همچون سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی (که فعالیت خود را مجدداً آغاز کرده بود و دفتر انجمن‌های اسلامی دانشجویان تحکیم وحدت) و برخی گروه‌های همفکر و انجمن‌های اسلامی همفکر این جریان قرار داشتند و در طیف جامعه روحانیت مبارزه گروه‌هایی همچون جمعیت مولفه اسلامی، جامعه اسلامی مهندسين و تشکل‌های اسلامی قرار داشتند (فوزی توپسرکانی، ج ۲، ۱۳۸۵: ۲۲۹).

نتیجه گیری و پیشنهادات پژوهش

یافته‌های این پژوهش نشان داد که اگرچه حزب جمهوری اسلامی توانست در سالهای اولیه خویش یعنی بازه ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰ به نوعی با تجمیع فکری نخبگان کنترل گرفتن نهادهای قانون اصلی قوای سه گانه یعنی مقننه قانون گذاری قوه مجریه نوعی یگانگی در ساختار بوروکراتیک نظام تازه تاسیس جمهوری اسلامی ایجاد کند و این یگانگی نخبگان نقش بسیار مهم در تثبیت نظام ایفا کرد همچنین توانست مشارکت سیاسی شهروندان را درون خواست و آرمان‌های انقلاب نیز کانالیزه کند آن را تثبیت خدمت تثبیت نظام درآورد اما این نکته را نباید در نظر داشت که این حزب در پروسه تثبیت نظام سیاسی تا نیمه‌های راه موفقیت آمیز عمل کرد و هیچ گاه نتوانست تبدیل به یک «حزب دولت ساز» به معنای واقعی کلمه بشود و به مرور زمان بر اثر رقابت‌های درون گروهی به «حزبی دولتی» و بی خاصیت تبدیل شد و سرانجام هم در سال ۱۳۶۶ نیز این حد به دلیل شکاف‌های التیام ناپذیر میان جناح راست و چپ خود منحل شد و تنها توانست در چند سال اولیه انقلاب تا شهادت بهشتی نقش واقعی به معنای یک حزب پیشرو کادر ساز را ایفا کند این را نباید در نظر دور داشت که اساس پروسه مشارکت کانالیزه کردن مشارکت و تثبیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی در آن برهه حساس را پیش از آن که حزب جمهوری اسلامی بر عهده داشته باشد رهبری و کاربزمای سیاسی امام خمینی (ره) بر عهده داشت و حزب جمهوری اسلامی بیش از آن بیش از آنکه بتواند در تثبیت نظام نقش فعالانه را ایفا کند رابط بوروکراتیکی بود بین امام خمینی (ره) و قوای سه گانه و نقشش در تثبیت نظام در حاشیه نقش رهبری کاربزماتیک امام خمینی (ره) قرار می‌گیرد.

در پایان مقاله بعنوان پیشنهاد پژوهش با پژوهشگران توصیه می‌شود که متغیرهایی که در این مقاله فرصت پرداختن به آنها نبود در حوزه نقش حزب جمهوری اسلامی در مشارکت سیاسی و تثبیت نظام چون پرداختن به نقش نخبگان سیاسی و نهادسازی سیاسی درون حزب جمهوری اسلامی که در پژوهش‌های مربوط به نقش حزب در تاریخ سیاسی دهه ۱۳۶۰ ایران تا کنون مغفول مانده است، پرداخته شود.

منابع

۱. (۱۳۸۶) تشکیل فراگیر، حزب جمهوری اسلامی تولدی در انقلاب اسلامی، ریشه‌ها، ساختار و رابطه با احزاب سیاسی. ج سوم، تهران، دفتر پژوهش و تدوین تاریخ انقلاب اسلامی.
۲. برزین، سعید (۱۳۷۷)، جناح بندی سیاسی در ایران، تهران، نشر مرکز.
۳. ساعی، احمد (۱۳۸۳) مسایل سیاسی - اقتصادی جهان سوم. تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، سمت
۴. (۱۳۸۸) جریان شناسی سیاسی در ایران، سازمان انتشارات و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول
۵. اسماعیلی، خیرالله (۱۳۸۶) حزب جمهوری اسلامی ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول
۶. اعضای مؤسس حزب جمهوری اسلامی (۱۳۸۷) مواضع ما؛ چ ۲، تهران: انتشارات روزنامه جمهوری اسلامی
۷. ایوبی، حجت‌الله (۱۳۹۶) پیدایی و پایایی احزاب سیاسی در غرب، نشر سروش، چاپ چهارم
۸. آبراهامیان، بیرواند (۱۳۸۱) ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نشر نی
۹. آلموند گابریل و وربا سیدنی (۱۳۷۵) فرهنگ سیاسی، ترجمه پیروز نادران، تهران، قصیده سرا
۱۰. بهشتی، محمد حسینی (۱۳۹۰) حزب جمهوری اسلامی: گنارها، گفتگوها و نوشتارها، نشر روزنه، تهران
۱۱. پای، لوسین (۱۳۸۰) بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
۱۲. جاسبی، عبدالله (۱۳۷۹) احزاب سیاسی در کشورهای غربی و اسلامی (دو جلد)، تهران: دفتر پژوهش و تدوین تاریخ انقلاب اسلامی.
۱۳. جهان بین، داریوش (۱۳۸۰)، جریان‌ات سیاسی و مواضع‌ها، تهران، سیاست
۱۴. دارابی، علی (۱۳۸۱)، سیاستمداران اهل فیضیه، تهران، سیاست، چاپ دوم.
۱۵. درویشی سه تلانی، فرهاد (۱۳۸۵) سیره عملی امام خمینی در اداره امور کشور (۱۳۶۸-۱۳۵۷)؛ تهران: مؤسسه چاپ و نشر عروج
۱۶. رزاقی، سهراب (۱۳۷۸) چشم انداز تحزب و توسعه سیاسی در ایران، مجموعه مقالات تحزب و توسعه سیاسی در ایران - جلد دوم، تهران، انتشارات همشهری
۱۷. رضوی، مسعود (۱۳۷۹)، هاشمی و انقلاب، تهران، همشهری
۱۸. روزنامه جمهوری اسلامی مورخه ۱۱ خرداد ۱۳۶۶ مقاله «موضع ما در مقابل مسلمین»، صفحه دوم
۱۹. روزنامه جمهوری اسلامی مورخه ۲ دی ۱۳۶۰ مقاله «هدف حزب جمهوری اسلامی چیست؟» صفحه اول
۲۰. روزنامه جمهوری اسلامی مورخه ۲۹ بهمن ۱۳۶۳ مقاله «حزب جمهوری اسلامی: چشم انداز موفقیتها» صفحه اول
۲۱. ساموئل، هانتینگتون (۱۳۷۰) سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر علم
۲۲. طبری، احسان (۱۳۶۷) کژراهه: خاطراتی از تاریخ حزب توده، تهران، امیرکبیر
۲۳. فاضلی، محمد (۱۳۷۷) مشارکت سیاسی چیست؟، فصلنامه مطالعات اجتماعی ایران، سال سوم، شماره ۳ (پیاپی ۱۱)، زمستان ۷۷
۲۴. فوزی توپسرکانی، یحیی (۱۳۸۶)، تحولات سیاسی اقتصادی پس از انقلاب اسلامی در ایران، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی موسسه چاپ و نشر عروج
۲۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قابل داونلود در سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به آدرس: www.rc.majles.ir
۲۶. لش، اسکات (۱۳۸۷) جامعه شناسی پست مدرنیسم، ترجمه شاپور بهیان، ققنوس، تهران

۲۷. مجله یاد (۱۳۷۸) ویژه نامه مجله یاد در سالگرد تاسیس حزب جمهوری اسلامی در باب حزب جمهوری اسلامی و نقش آن، شماره ۱۱، پائیز و زمستان ۷۸
۲۸. مرتجی، سعید (۱۳۷۷) چالش‌های تحزب در ایران پس از انقلاب، قم، بوستان کتاب، چاپ اول
۲۹. مشیرزاده، حمیرا (۱۳۷۵) مروری بر نظریه‌های انقلاب در علوم اجتماعی، نشریه راهبرد، شماره ۹۰، شماره بهار
۳۰. مصلی نژاد، غلامعباس، (۴۱۳۸) دولت و توسعه اقتصادی در ایران، تهران، توس
۳۱. مورگنتاوهانس (۱۳۸۴) سیاست میان ملت‌ها: تلاش در راه قدرت و صلح، ترجمه حمیرا مشیرزاده، اداره نشر وزارت امور خارجه، چاپ سوم
۳۲. موسوی خمینی (۱۳۷۹) صحیفه امام (جلد ۲۱)، چاپ و نشر عروج، چاپ یازدهم
۳۳. نقیب زاده، احمد (۱۳۷۸)، حزب سیاسی و عملکرد آن در جوامع امروز، تهران، نشر میزان هانتیگتن، ساموئل (۱۳۷۰)، سامان سیاسی در جوامع دستخوش تحول و دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، نشر علم، تهران
۳۴. وحدت، فرزین (۱۳۸۳) رویارویی فکری ایرانیان با مدرنیت، ترجمه مهدی حقیقت خواه، تهران، ققنوس.
۳۵. هاشمی رفسنجانی، محسن (۱۳۸۰) عبور از بحران؛ گلچین خاطرات هاشمی رفسنجانی، دفتر نشر معارف انقلاب
۳۶. های، کالین (۱۳۹۶) در امد انتقادی بر تحلیل سیاسی، ترجمه احمد گل محمدی، نشر آگاه